МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Ю. В. Руль, Т. О. Мартинова

Психологія профайлінгу

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Ю. В. Руль
Т. О. Мартинова

ПСИХОЛОГІЯ ПРОФАЙЛІНГУ

Навчальний посібник

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2015

Рецензенти: *І. П. Бідзюра* — директор ІСНіС, д-р політ. наук, проф.
А. В. Мироненко — ст. наук. співробітник
Ін-ту соц. та політ. психології НАПН,
канд. психол. наук
О. М. Тохтамиш — доц. кафедри практ. психології
Київського ун-ту ім. Бориса Грінченка

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 11 від 24.12.14)

Руль Ю. В., Мартинова Т. О.

Психологія профайлінгу : навч. посіб. / Ю. В. Руль, Т. О. Мартинова. — К. : ДП Вид. дім "Персонал", 2015. — 236 с. — Бібліогр. : с. 221–226.

ISBN 978-617-02-0207-9

Висвітлено на сучасному рівні проблеми психології профайлінгу та супутніх сфер знань, без яких він не може існувати як окрема дисципліна. Викладено всі реальні функціональні напрями профайлінгу та головну тезу науки психології профайлінгу: жодна активність у системах "людина — людина", "людина — люди" та "люди — люди" неможлива без закономірної участі фахівця психолога-профайлера.

Для викладачів, студентів вищих навчальних закладів, а також широкої читацької аудиторії, що цікавиться психологією.

© Ю. В. Руль, Т. О. Мартинова, 2015
© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2015
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2015

ISBN 978-617-02-0207-9

ЗМІСТ

Вступ 6

Розділ 1. Коротка історична довідка 13
Питання для самопідготовки 19
Література 20

Розділ 2. Супутні терміни та їх визначення 21
Поняття “правди” та “брехні” 21
Питання для самопідготовки 36
Література 36

Розділ 3. Психодіагностика та ідентифікація правди та брехні 42
3.1. Невербальний метод — міміка обличчя 42
3.2. Невербальний метод — жести, рухи 44
3.3. Тест “Чесність” 46
3.4. Методика “Дослідження психологічної структури темпераменту” Б. Н. Смирнова, а саме, шкала щирості 47
Питання для самопідготовки 49
Література 49

Розділ 4. Професіограми психологів-профайлерів різних видів психологічного профайлінгу (загальні та спеціальні компетенції, знання, вміння та навички) 50
Питання для самопідготовки 61
Література 61

Розділ 5. Законодавча база України, що регламентує діяльність психолога-профайлера 63
5.1. Законодавчі акти та їх проекти 63

5.2. Трактування підходів до законодавчого регулювання діяльності психологів-профайлерів 66
Питання для самопідготовки 75
Література 75

Розділ 6. Методи неінструментального психологічного профайлінгу 77
6.1. Основи детекції правди та брехні за невербальними ознаками 77
6.2. Закономірності діагностики брехні під час допиту 89
6.3. Основи детекції брехні за вербальними ознаками 100
Питання для самопідготовки 103
Література 104

Розділ 7. Письмова мова та ознаки психологічного портрету 105
7.1. Письмова мова 105
7.2. Критерії визначення графологічного дослідження 113
7.3. Паралінгвістичні ознаки невербальної продукції, які можуть свідчити про нещирість 139
7.4. Аналіз письмової мови з метою профайлінгу 140
7.5. Аналіз комп'ютерного (друкованого) тексту з метою профайлінгу 142
Питання для самопідготовки 148
Література 149

Розділ 8. Комерційний профайлінг 151
Питання для самопідготовки 152
Література 153

Розділ 9. Антитерористична діяльність психолога-профайлера 155
Питання для самопідготовки 164
Література 165

Розділ 10. Детекція правди та брехні за допомогою інструментальних методів 169
10.1. Коротка історія виникнення поліграфології 169
10.2. Характеристика інструментальних методів детекції правди та брехні 170
Питання для самопідготовки 173
Література 173

Розділ 11. Значення фізіогноміки для діяльності психолога-профайлера 177
Фізіогноміка (поняття, синоніми) 177
Питання для самопідготовки 198
Література 198

Короткий словник основних понять і термінів 199

Список літератури 221

Додатки 227

ВСТУП

Особливістю психології профайлінгу є потужний соціальний ефект. Не існує жодного прошарку спільної чи індивідуальної діяльності людини, де б була відсутня потреба в її оцінюванні з боку фахівця психолога-профайлера. Якщо в якійсь царині поки що не відчувають потребу в діяльності психолога-профайлера, то це тільки питання часу. В сучасних умовах існує безліч різновидів психологічного профайлінгу.

Бізнес-профайлінг, який охоплює підготовку і супровід ділових переговорів та обґрунтування найдоцільнішого їх вирішення, виявлення прихованих мотивів та намірів, службові розслідування, безпеку бізнесу, захист комерційних інтересів та вирішення спорів і конфліктів на людському (не юридичному) рівні. **Банківський профайлінг** спрямований на мінімізацію втрат при видачі кредитів, запобігання будь-яких антисоціальних чи кримінальних дій персоналу банку, уникнення зв'язку персоналу банку з кримінальним світом під час прийняття на роботу чи в процесі роботи, на упередження злих намірів працівників банку, нанесення фінансової чи організаційної шкоди закладу або терористичної дії та ін. **Кадровий профайлінг** — встановлення відповідності особистісних якостей кандидатів функціональним вимогам посади, виявлення та профілактика нелояльності, зловмисних дій, ризиків з боку кандидатів і співробітників, розпізнавання обману з боку кандидата на посаду, аналіз непривабливих подій у його біографії та ін. Найпродуктивніше, якщо сам рекрутер має освіту психолога-профайлера. **Авіаційний профайлінг, профайлінг на інших видах транспорту (залізничний, морський, річковий, автотранспорт), у структурах митниці і на кордоні** — виявлення пасажирів, які мають вчинити терористичний акт на борту судна чи у приміщенні аеропорту, виявлення ознак прихованого носіння зброї, вибухівки та наркозасобів, виявлення пасажирів, здатних вчинити правопорушення, чи хуліганські дії, володіння сучасною апаратурною та технічною базою для виявлення потенцій-

них ризиків помилкових, непрофесійних та злочинних дій персоналу і пасажирів на борту повітряного судна або в приміщенні аеропорту. **Профайлінг під час охорони громадського порядку** в громадських місцях, транспорті, а саме: профілактика та запобігання терактів і протиправних дій у місцях скупчення людей, розважальних комплексах тощо. **Готельний профайлінг** спрямований на запобігання злочинів у готелях. **Кримінальний та оперативний профайлінг** — це складання психологічного портрету передбачуваного злочинця, участь у розпізнавальній діяльності та розслідуваннях державних правоохоронних органів і приватних агентств на правах консультанта, ведення переговорів з терористами та потенційними суїцидантами. **Профайлінг відносин** — це визначення щирості і довіри у відносинах з новими знайомими та наявними партнерами, консультативна допомога та супровід щодо вирішення кризових ситуацій у відносинах з партнерами, участь у зміні та встановленні певних норм і правил у взаєминах. **Аудит-профайлінг** використовується аудиторськими компаніями під час перевірки чесності бухгалтерів та інших відповідальних осіб. **Сімейний профайлінг** — виявлення нещирості майбутнього чи теперішнього чоловіка або жінки, таємного життя сина чи дочки підлітка, виявлення брехливої, нещирої позиції члена сім'ї під час розслідування дрібних крадіжок, обману, шлюбного шахрайства та інших дій, що шкодять сім'ї. Останнім часом виникають все нові варіанти застосування профайлінгу. Наприклад, у мистецтві психолог-профайлер може професійно оцінити правдивість гри актора у спектаклях чи кастингах так, як цього не зможе зробити режисер чи художній керівник. Діяльність фахівця психолога-профайлера привертає увагу з боку маркетологів, які опікуються "директ-маркетингом", "персоналізацією" реклами та "загальною фільтрацією", "профайла" споживача, у тому числі дітей. У перспективі психологи-профайлери знайдуть сферу діяльності у мережі Інтернет для виявлення інтересів споживачів за частотою відвідування ними певних сайтів з наступним наближенням торговельних пропозицій до безпосереднього споживача, але при цьому є ри-

зик несанкціонованого вторгнення в особисте життя громадян. Досвід показує, що скарги від користувача Інтернету починаються тоді, коли веб-видавці переходять межу між зручністю для нього і нав'язливістю. Отже, психолог-профайлер, який працює у сфері торгівлі та бізнесу, ніколи не повинен переходити цю межу.

Традиційне сприйняття професії профайлера або верифікатора — як фахівця з безконтактної детекції брехні або експерта з виявлення брехні, але таке саме призначення має і психолог-поліграфолог. Поліграфолог як фахівець з контактної детекції брехні обмежується цією функцією, в той час як психолог-профайлер може не тільки виявити брехню за певними її ознаками, а й оцінити і спрогнозувати поведінку людини, аналізуючи її дії, пози, жести, міміку і те, як і про що ця людина говорить.

Спочатку терміном "профайлінг" позначали складання психологічного портрета (профілю) злочинця за слідами на місці злочину. Іноді цю діяльність називають портретуванням або профілюванням особистості. У першу чергу метод використовувався під час пошуку серійних вбивць, в якому поєднуються знання криміналістики, психіатрії та психології. Трохи пізніше профайлінгом почали називати виявлення потенційно небезпечних особистостей. Технологію профайлінгу використовували у цивільній авіації під час передпольотного огляду пасажирів, завданням якого було не допустити на борт терориста. Терорист, безумовно, бреше, прагне пройти непоміченим, прикидається спокійним. До речі, подібне завдання профайлера у сучасних умовах ускладнюється тим, що досвідчені терористи проходять у своїх організаціях школу, як обійти спостережливість будь-якого профайлера. Лише профайлер з чималим стажем може успішно ідентифікувати такого терориста за ознаками, оцінка яких недоступна іншим людям. Нині професія і мистецтво викриття брехні вийшли за межі служб безпеки. Профайлер працює у різних сферах, допомагаючи виявити злочинця, розібратися в офісних інтригах та в заплутаних взаєминах ділових партнерів. Саме таку роль фахівця з профайлінгу було відображено у відомих серіалах "Обдури мене, якщо

зможеш” та “Менталіст”. Уміння помічати найдрібніші деталі у поведінці вимагає від психолога-профайлера знань і досвіду. Необхідно знати, на що варто звернути увагу, а на що не слід відволікатися. Іноді є необхідність у фіксуванні на відео процесу опитування. Профайлер, переглядаючи запис, впевнюється у правоті своїх попередніх висновків, завдання якого не тільки розпізнати брехню, а й побачити, що людина каже правду. Ознак правди не менше, ніж ознак брехні. Професія профайлера дає приємне відчуття мисливського азарту, але він звикає в кожній людині шукати “потрійне дно”, що створює ризик гіпердіагностики і обтяжує професіонала.

На основі специфіки діяльності психолога-профайлера та багатьох визначень цього напряму діяльності пропонуємо розгорнуте визначення психології профайлінгу.

Психологія профайлінгу це: наука, навчальна дисципліна, спеціалізація у вищій освіті психолога, практична діяльність психолога-профайлера, **спрямована на**: попередження, виявлення та усунення будь-яких джерел та **ризику небезпеки (шкоди)**: для життя, здоров’я, моральної, економічної шкоди для забезпечення **благополуччя**: індивідууму (фізичній особі), групі людей, організації (юридичній особі), державі **від прихованих дій**: правопорушників (у тому числі злочинців), провокатора(ів), необачної(их) людини(ей), авантюриста(ів), людини(ей) з хворою психікою, пустуна(ів) **з використанням методів**: спостереження, аналізу, опису, психологічного дослідження, інструментального дослідження, **ознак**: психологічних; типологічних (у тому числі генетично зумовлених), вербальних, невербальних (у тому числі паравербальних), соматичних (вегетативних), **які розкривають**: приховану сутність суб’єкта, його неправомірні та аморальні дії у минулому, приховану причетність до сьогоденних правопорушень чи порушень норм моралі, потаємні наміри на майбутнє, загальний **рівень небезпеки**: для людей, організацій, держави, **які обґрунтовують адекватні методи захисту**: у бізнесі, транспорті, на кордоні, митниці, у медичних закладах, комерційних та правоохоронних структурах, у сім’ї, дитячих закладах, на виробни-

цтві, особливо у відповідальних сферах (СБУ, оборонна промисловість, бази державної таємниці) тощо.

Отже, психолог-профайлер повинен мати такі особистісні якості: хорошу пам'ять, аналітичне мислення, уважність до дрібниць, спостережливість, чесність, вміння зберігати неупередженість, інтерес до психології людини, стабільність власної психіки, невисоку емоційність, здатність не піддаватися впливам, мати віру в себе і свій професіоналізм. Конформна, екстернальна людина, яка легко піддається навіюванню, повинна позбуватися таких рис, інакше не зможе бути профайлером. Профайлер повинен розуміти різні, найдрібніші прояви брехні і нещирості, а також прояви правди, вміти їх аналізувати. Він має володіти мистецтвом бесіди, яка розкриває співрозмовника не тільки через слова, а й "мову тіла". Для цього він повинен вміти роздвоїтися у свідомості. Одна його половина жорстко слідкує за контентом (змістом) бесіди, не пропускаючи жодного слова і навіть літери, а друга — за найменшими рухами, мімікою, жестами, позами. При цьому фахівець весь час співставляє спостереження обома частинами свідомості. За майже невловимими ознаками сучасний профайлер має вловити навіть "почерк" школи, яка намагалася підготувати злочинця до такої бесіди. Психолог-профайлер іноді використовує провокативні запитання чи судження, які заганяють у глухий кут досліджуваного. У відповідь на них у респондента в мозку виникають ланцюгові реакції, які гальмують коректну відповідь та змінюють її контекст. Саме ці заходи дають психологу-профайлеру додатковий яскравий матеріал, який респондент не має можливості приховати.

Нагальна потреба у послугах фахівця психолога-профайлера виникає у разі необхідності вмовити потенційного суїцидента не робити надалі цих аморальних спроб. Профайлер з першого погляду може встановити істинність намірів суїцидента, спрогнозувати їх реальність, відокремивши від показушності та бравади. Таку саму психологічну діагностику він може провести у разі спілкування з терористом, який утримує заручників. Повз увагу професіонала не може пройти навіть ко-